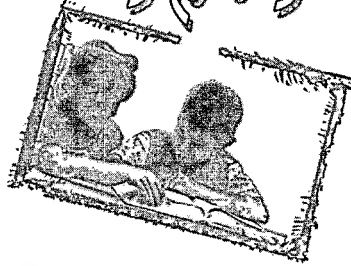




حسن اردشیری لاجیمی

تکالیف والدین نسبت به فرزندان از منظر امام رضا علیه السلام



نمی‌میراند تا اینکه جانشینش (فرزندش) را به او نشان دهد.»
هر یک از والدین و فرزندان نسبت به یکدیگر حقوق و تکالیفی دارند که باید به آن توجه کرده و به مرحله عمل برسانند. در این مقال سعی می‌شود تا به تکالیف والدین نسبت به فرزندان از منظر امام رضا علیه السلام پرداخته شود:

گفتن اذان و اقامه در گوش کودک

از سنت‌های مهم و ارزشمند در ابتدای تولد، گفتن اذان و اقامه در گوش کودک است که امام رضا علیه السلام فرموده است: «إِذَا وُلِدَ مَوْلُودٌ فَأَذِّنْ فِيهِ

یکی از سعادهای خانواده، داشتن فرزند است و فرزندان به فضای خانه و خانواده، گرمی و نشاط خاصی می‌بخشند. به ندرت دیده می‌شود خانواده بی‌فرزند، در مسیر طبیعی خود سیر کند. از اینرو امام رضا علیه السلام فرموده است: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ بَعْدَ خَيْرٍ، لَمْ يُمِتَّهُ حَتَّى يُرِيَهُ الْخَلْفَ؛^۱ هرگاه خداوند، خیر بنده‌ای را بخواهد، او را

۱. بحار الانوار، علامه مجلسی، بیروت، دار احیاء التراث، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۱، ص ۹۱؛ مکارم الاخلاق، رضی الدین طبرسی، ترجمه سید ابراهیم میرباقری، انتشارات فراهانی، تهران، ج اول، بی‌تا، ج ۱، ص ۴۱۹.

است: فرزندان خود را روز هفتم تولد ختنه کنید؛ زیرا این پاک‌تر است و موجب می‌شود زودتر گوشت بروید.» همچنین درباره عقیقه و تراشیدن

موی سر، حضرت امام رضا علیه السلام به مأمون در نامه‌ای می‌نویسد: «وَالْعَقِيقَةُ عَنِ الْمَوْلُودِ الذَّكَرِ وَالْأُنْثَىٰ وَاجِبَةٌ وَكَذَلِكَ تَسْمِيَّتُهُ وَحَلْقُ رَأْسِهِ يَوْمَ السَّابِعِ وَيَتَصَدَّقُ بِوِزْنِ شَعْرِهِ ذَهَبًا أَوْ فِضَّةً؛ عقیقه برای مولود پسر و دختر واجب است. همچنین نامگذاری فرزند واجب است و تراشیدن سرش در روز هفتم ولادت، و به وزن موی او صدقه داده شود، طلا یا نقره.»

البته در کتب فقهی مراجع محترم از این امور به‌عنوان امور واجب نام نبرده‌اند و امر در روایت را دال بر وجوب نگرفته‌اند.

آن حضرت علیه السلام درباره بهداشت کودک نیز فرموده است: «قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اغْسِلُوا صِبْيَانَكُمْ مِنَ الْعَمْرِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَشْمُ الْعَمْرَ، فَيَفْرَعُ الصَّبِيَّ فِي رِقَادِهِ وَيَتَأَدَّى

أُذُنَهُ الْأَيْمَنَ وَ الْأَقِمَ فِي أُذُنِهِ الْأَيْسَرَ؛^۱ هر گاه فرزندی به دنیا آمد، در گوش راست او اقامه و در گوش چپ او، اقامه بخوان.»

روایات اسلامی، فلسفه این عمل را در ابتدای تولد کودک، پناهی در برابر القائات و لغزشهای شیطانی ذکر کرده‌اند.^۲

ختنه، عقیقه، تراشیدن مو، و ...

در اسلام برای نوزاد، سنتهای گوناگونی همچون: ختنه، عقیقه، تراشیدن موهای سر، بهداشت، خواب و استراحت کودک و ... توصیه شده است. از امام رضا علیه السلام در این باره به شرح ذیل روایاتی صادر شده است. آن حضرت علیه السلام درباره ختنه فرموده است: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتِنُوا أَوْلَادَكُمْ يَوْمَ السَّابِعِ فَإِنَّهُ أَطْهَرُ وَأَسْرَعُ لِنَبَاتِ اللَّحْمِ؛^۳ حضرت رسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده

۱. بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۱۶.

۲. همان، ج ۸۱، ص ۱۶۲.

۳. عیون اخبار الرضا علیه السلام، شیخ صدوق، مؤسسه اعلی، بیروت، ج اول، ۱۴۰۴ ق، ج ۲، ص ۲۸.

است: برای کودک، شیری بهتر از شیر مادرش نیست.»

انتخاب نام نیک

یکی از حقوق مسلم کودک بر والدین، انتخاب نام نیک و شایسته برای اوست.

اهمیت این موضوع به قدری است که در متون اسلامی، فصل جداگانه‌ای به نام «باب الاسماء والکنی»؛ باب اسمها و کینه‌ها» و «باب نامگذاری» وجود دارد. در واقع پدر و مادر باید قبل از تولد برای فرزند خود نام زیبایی انتخاب کنند که در طول زندگی، سبب عقده و شرمندگی نشود؛ بلکه از مظاهر تجلی شخصیت وی باشد. امام رضا علیه السلام فرموده‌اند: «سَمَّهٖ بِأَحْسَنِ الْأَسْمَاءِ وَ كَنَّهٖ بِأَحْسَنِ الْكُنَى»^۳ فرزند خود را به بهترین اسم و کینه نامگذاری کن. امام رضا علیه السلام درباره اهمیت نامگذاری فرزندان به نامهای

بِهَ الْكَاتِبَانِ؛^۱ حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود: کودکان خود را از آلودگی ناشی از چربی بشوید و پاکیزه کنید؛ زیرا شیطان، بوی چربی را استشمام می‌کند و در خواب، کودک را به وحشت می‌اندازد و فرشتگان موکل او، آزار می‌بینند.»

تغذیه از شیر مادر

معمولاً تا زمانی که کودک، استعداد هضم غذاهای متنوع را پیدا نکرده است، بهترین غذای کودک، شیر مادر است؛ هر چند امروزه، به این امر، کم‌تر توجه می‌شود؛ ولی اولیای دین، به ویژه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره جایگاه شیر مادر توجهی خاص داشته‌اند. امام رضا علیه السلام در این باره می‌فرماید: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَيْسَ لِلصَّبِيِّ لَبَنٌ خَيْرٌ مِنْ لَبَنِ أُمِّهِ»^۲ حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرموده

۳. الحدیث (روایات تربیتی از مکتب اهل بیت علیهم السلام)، مرتضی فرید، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ج ۱۳، ۱۳۷۷ ص ۱۴۹ (به نقل از مستدرک، ج ۲، ص ۶۱۸)

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام ج ۲، ص ۶۹.
۲. مسند الامام الرضا علیه السلام، شیخ عزیز الله عطاردی، کنگره جهانی امام رضا علیه السلام، مشهد، ج اول، ۱۴۰۶
ق، ج ۲، ص ۲۷۸.

همام علیه السلام در این رابطه فرموده‌اند: «وَ حَنَكُهُ بِمَاءِ الْفُرَاتِ إِنْ قَدَرْتَ عَلَيْهِ أَوْ بِالْعَسَلِ سَاعَةً يُوَلَّدُ»^۳ اگر توانستی دهان بچه را با آب فرات یا با عسل بگشای، در ساعتی که به دنیا آمده است. این دستور، دقت دین مبین اسلام را می‌رساند که برای لحظه، لحظه زندگی برنامه دارد؛ حتی برای چگونگی بازگشایی دهان کودک.

جدیدیت در تعلیم و تربیت

دوران جوانی، دورانی پر از بحران و آشوب است، روح جوانان به مقتضای دوره جوانی همچون دریای خروشان است که همواره متلاطم و طوفانی است و دارای جزر و مدهای سریع و پی‌درپی است. جوانان، روحی حسّاس، سریع‌التأثیر و پرتوقع دارند، میل به کمال در آنها شدید است؛ ولی معمولاً راه سعادت را نمی‌دانند؛ از

نیکو می‌فرماید: «لَا يَدْخُلُ الْفَقْرُ بَيْتًا فِيهِ اسْمُ مُحَمَّدٍ أَوْ أَحْمَدَ أَوْ عَلِيٍّ أَوْ الْحَسَنِ أَوْ الْحُسَيْنِ أَوْ جَعْفَرَ أَوْ طَالِبٍ أَوْ عَبْدِ اللَّهِ أَوْ فَاطِمَةَ مِنَ النِّسَاءِ»^۱ در خانه‌ای که کسی به نام محمد یا احمد یا علی یا حسن یا حسین یا جعفر یا طالب یا عبدالله و از زنان به نام فاطمه وجود داشته باشد، فقر و تنگدستی راه نخواهد یافت.

و یا در اهمیت نام «محمد» فرموده است: «الْبَيْتُ الَّذِي فِيهِ مُحَمَّدٌ يُصْبِحُ أَهْلُهُ بِخَيْرٍ وَيُمْسُونَ بِخَيْرٍ»^۲ خانه‌ای که در آن محمد باشد، اهل آن خانه بامداد و شامگاهشان با خیر و برکت، توأم خواهد بود.

گشودن دهان بچه با آب فرات یا عسل

یکی دیگر از سنتهای مستحبی که امام رضا علیه السلام به آن توجه نموده، این است که دهان فرزند را پس از تولد، با آب فرات و یا عسل بگشایند. آن امام

۳. نظامات اخلاقی و تربیتی اسلام به روایت معصومین علیهم السلام، بیوک آقا خاتمی زنجانی، مرکز احیاء و انتشار آثار علماء زنجان، چ اول، ۱۳۷۰، (به نقل از مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۰).

۱. بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۱۳۱.

۲. وسائل الشیعه، شیخ حرّ عاملی، تحقیق مؤسسه آل البیت، قم، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۵، ص ۱۲۷.

این روایت نشان می‌دهد که هر فردی از مسلمانان باید با آموزه‌های دینی آشنا باشد، یا به روش اجتهادی و یا تقلیدی. در غیر این صورت، اهل بیت علیهم‌السلام آنها را ملامت می‌کنند.

آموزش قرآن

یکی دیگر از راه‌های تعالی و رشد معنویت و باورهای دینی در خانواده، همجواری و در محضر قرآن بودن است؛ و به طرق گوناگون باید تعالیم قرآن، در بین افراد خانواده شناخته شده و عمل شود.

امام رضا علیه‌السلام فرموده است:

«اجْتَمِعُوا لِيُوتِيَكُمْ نَصِيبًا مِنَ الْقُرْآنِ فَإِنَّ النَّبِيَّ إِذَا قُرِيَ فِيهِ الْقُرْآنُ يُسَّرَ عَلَى أَهْلِهِ وَ كَثُرَ خَيْرُهُ وَ كَانَ سَكَّانُهُ فِي زِيَادَةٍ»^۲ برای خانه‌های خود، بهره‌ای از قرآن کریم، قرار دهید؛ زیرا در خانه‌ای که قرآن قرائت شود، گشایش برای ساکنانش

اینرو بیش از همه، محتاج به هدایت‌اند. اگر از راهنمایی محروم شوند، بر اثر طغیان غرایز به سوی بدبختی و گناه سقوط می‌کنند. برای اصلاح حال جوانان و نوجوانان، راهی جز آموزش دادن دستورها و قوانین نجاتبخش دین مقدس اسلام نیست. پس بر اولیای محترم لازم است اولاً: خود با تعالیم روحبخش اسلام آشنایی داشته باشند؛ ثانیاً: به آن تعالیم عمل کنند و ثالثاً: عشق و علاقه به فراگیری تعالیم مذهبی را در فرزندان نهادینه کنند و با تشویق و تنبیه، راه وصول به این هدف را برای آنها هموار کنند.

امام رضا علیه‌السلام درباره اهمیت آموختن تعالیم دینی برای جوانان می‌فرماید: «لَوْ وَجَدْتُ شَابًّا مِنْ شُبَّانِ الشَّيْخَةِ لَأَتَقَفَهُ لَضْرِبَتُهُ عِشْرُونَ سَوْطًا»^۱ اگر جوانی از جوانان شیعه را ببابم که در مقام فراگیری دانش دین نباشد (برای تنبیه او) بیست تازیانه بر او خواهم زد.»

۲. المحجة البيضاء، ملا محسن فیض کاشانی،

تصحیح، علی اکبر غفاری، انتشارات اسلامی، قم،

ج ۲، ص ۲۲۰.

۱. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۳۴۶.

از بعضی احادیث استفاده می‌شود که پیشوایان معصوم، گاهی پیش از آنکه صدقه‌ای را به شخص نیازمند بدهند، نخست، دست خود را به علامت احترام و تعظیم می‌بوسیدند، سپس آن را به نیازمندان می‌دادند و یا اینکه نخست آن را به نیازمندان می‌دادند. بعد از او می‌گرفتند و آن را می‌بوسیدند و می‌بوییدند و به او باز می‌گردانیدند؛ چرا که با دست خدا روبه‌رو بوده‌اند.^۲

حضرت رضا علیه السلام در اهمیت دادن صدقه برای سلامتی فرزندان، روایت ذیل را با مضمون داستانی بیان کرده که ذکر آن، خالی از لطف نیست:

«ظَهَرَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ قَحْطٌ شَدِيدٌ سِنِينَ مُتَوَاتِرَةً وَ كَانَ عِنْدَ امْرَأَةٍ لُقْمَةٌ مِنْ خُبْزٍ قَوْضَعْتُهُ فِي فَمِهَا لِتَأْكُلَهُ فَنَادَى السَّائِلُ يَا أُمَّةَ اللَّهِ الْجُوعُ فَقَالَتِ الْمَرْأَةُ أَتَصَدَّقُ فِي مِثْلِ هَذَا الزَّمَانِ فَأَخْرَجَتْهَا مِنْ فِيهَا وَ دَفَعَتْهَا إِلَى السَّائِلِ وَ كَانَ لَهَا وَ لَدَّ صَغِيرٌ يَحْتَطِبُ

فراهم آید و خیرش فراوان شود و اهل خانه در برکت و فزونی باشند.»
صدقه برای سلامتی فرزندان
 صدقه از ماده «صدق» و به معنای راستی کامل است و در اصطلاح شرع، صدقه بر مالی اطلاق می‌شود که با قصد قربت، به مصرف اصلاح امور مردم و رفع نیازمندیهای فردی و اجتماعی برسد، و همچنین بر هر عملی که از طریق خدمت و احسان به نوع انجام گیرد، «صدقه» گفته می‌شود.

هر مسلمانی بواسطه آموزه‌های قرآنی و روایی، کمک به نیازمندان را در برنامه‌های خود منظور می‌دارد و از صرف مقداری از تواناییهای خود در رفع نیامندیهای نیازمندان دریغ نمی‌کند؛ زیرا او دریافته است که «هر چه را در راه خدا انفاق کند، خداوند، جای آن را پر می‌کند و او بهترین روزی دهندگان است.»^۱

۲. تفسیر نمونه، مکارم شیرازی، دار الکتب الاسلامیه، ج ۱۵، ۱۳۷۲ش، ج ۸، ص ۱۲۳.

۱. خداوند می‌فرماید: «مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَ هُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ». سبأ/۳۹.

جبرئیل به او گفت: ای کتیز خدا! آیا به این لقمه به جای آن لقمه راضی شدی؟»

محبت و تشویق بر اساس لیاقت با مطالعه روایات تعلیم و تربیت متوجه می‌شویم که محبت به فرزندان بر اساس لیاقتها و شایستگیهای خاص آنها، امری اجتناب‌ناپذیر است. البته باید متوجه بود که این محبت اسباب کینه‌توزی و دشمنی را به وجود نیاورد.

«عَنْ سَعْدِ بْنِ سَعْدِ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرَّضَا عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ بَغْضًا وَلَدِهِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ بَغْضٍ وَيَقْدُمُ بَغْضًا وَلَدِهِ عَلَى بَغْضٍ فَقَالَ نَعَمْ قَدْ فَعَلَ ذَلِكَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام نَحَلَ مُحَمَّدًا وَفَعَلَ ذَلِكَ أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام نَحَلَ أَحْمَدَ شَيْئًا فَقُمْتُ أَنَا بِهِ حَتَّى حُزِنْتُ لَهُ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ الرَّجُلُ يَكُونُ بَنَاتُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ بَنِيهِ فَقَالَ الْبَنَاتُ وَالْبُنُونَ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ إِنَّمَا هُوَ يَقْدِرُ مَا يُنْزِلُهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْهُ؛^۲ سعد بن اشعری می‌گوید از ابوالحسن

فی الصَّخْرَاءِ فَبَجَاءَ الذُّئْبُ فَحَمَلَهُ فَوَقَعَتْ الصَّيْحَةُ فَعَدَّتِ الْأُمُّ فِي آثَرِ الذُّئْبِ فَبَعَثَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى جِبْرِيْلَ عليه السلام فَأَخْرَجَ الْقَلَامَ مِنْ فَمِ الذُّئْبِ فَدَفَعَهُ إِلَيْ أُمِّهِ فَقَالَ لَهَا جِبْرِيْلُ عليه السلام يَا أُمَّةَ اللَّهِ أَرْضِيَتْ لُقْمَةً بِلُقْمَةٍ؛^۱ چند سالی در بنی‌اسرائیل خشک سالی شدیدی پدید آمد. زنی لقمه نانی داشت، آن را در دهانش قرار داد که بخورد، سائلی صدا زد این کتیز خدا! گرسنه‌ام. زن [با خود] گفت: در این زمان صدقه می‌دهم پس لقمه را دهانش خارج کرد و به فقیر داد. این زن بچه کوچکی داشت که در حال جمع‌آوری هیزم از صحرا بود که گرگی آمد و او را برد. در این هنگام مادر صدایش را شنید و دنبال گرگ دوید. پس خداوند متعال جبرئیل را فرستاد و غلام را از دهان گرگ خارج کرد و به مادرش برگرداند. پس

۱. ثواب الاعمال، شیخ صدوق، نشر اخلاق، قم، چاپ پنجم، ۱۳۸۰ ش، ص ۱۶۷ و مسند الامام الرضا عليه السلام، ج ۲، ص ۴۶۸.

۲. مسند الامام الرضا عليه السلام، ج ۲، ص ۲۷۷.

از امام رضا علیه السلام روایت شده است، روزی حضرت موسی بن جعفر علیه السلام در محضر پدرش (امام صادق علیه السلام) سخنی گفت که باعث شگفتی، سرور و شادی پدر شد. حضرت امام صادق علیه السلام در مقام تشویق فرزند خود به او خطاب کرد و فرمود: «يَا بُنَيَّ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَكَ خَلْفًا مِّنَ الْاَبَاءِ وَ سُورًا مِّنَ الْاَبْنَاءِ وَ عِوَضًا عَنِ الْاَصْدِقَاءِ؛ ای فرزندم! سپاس خدای را که تو را جانشین و خلف پدران و مایه سرور و بهجت فرزندان و جانشین دوستان قرار داد.»

یعنی فرزندم، تو با این شایستگی و لیاقتی که از خود نشان می‌دهی، هم بهترین خلف و جانشین پدر هستی و هم بهترین فرزند و مایه روشنی چشم پدر و هم بهترین یار و مونس پدر و به جای دوستان او هستی.

الرضا علیه السلام در مورد مردی که بعضی از فرزندان را بیش‌تر دوست دارد و بعضی را بر بعضی دیگر ترجیح می‌دهد، سؤال کردم.

حضرت فرمود: آری، امام صادق علیه السلام نیز این گونه رفتار می‌کرد، به «محمد» علاقه بیش‌تری نشان می‌داد و حضرت موسی بن جعفر علیه السلام نیز به «احمد» علاقه داشت، هنگامی که از جای خود برخاستم، عرض کردم: فدایتان شوم، مردی که دختر خود را از پسرش بیش‌تر دوست دارد، [همان حکم را دارد]؟ حضرت فرمود:

پسر و دختر در این حکم با هم مساوی‌اند. شأن هر کس از آنها به اندازه‌ای است که خداوند برایشان قرار داده است.»

این روایت نشان می‌دهد که دوستی فرزندان نیز باید مبنایی ارزشی و بر اساس شایستگیها باشد؛ در حالی که تفاوت جنسی فرزندان نمی‌تواند باعث تبعیض در محبت و علاقه شود.

۱. عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، ص ۱۲۷ و بحار

الانوار، ج ۴۸، ص ۲۴.